

ӘОЖ 72.017

ҚАЛАЛЫҚ ОРТА ДИЗАЙНЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТҮСТІН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Денеев Олжас Муханбеткалиевич

olzhas_deneyev@mail.ru

Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ, 6М042100-«Дизайн» мамандығының

2-курс магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – К.М. Бегімбай, п.ғ.к., доцент

Қала аумағын жоспарлау мен салуды үйлесімді ұйымдастыру - жайлы сәулеттік орта құрудың маңызды факторы болып табылады. Визуалды жайлы сәулеттік орта дизайнын қалыптастыру тәсілдерінің бірі ол композиция мен гармония заңдарына бағынышты ғимараттың түстік шешімін таңдау болып табылады.

Қазіргі уақытта ірі қалаларда заманауи материалдар мен конструкцияларды пайдалана отырып, ғимараттар мен имараттар салу көлемі ұлғаюда, бірақ бұл ретте сәулеттік ортаның визуалды көрінісі ескерілмей жатыр. Қалыптасқан сәулеттік ортада салынған жаңа ғимараттар жат көрінеді, ал қанық түстер адамның агрессиясын тудырады.

Жүргізілген зерттеудің мақсаты сәулеттік ортаны қалыптастырудағы ғимараттардың түс шешімінің рөлін анықтау, адамның түстерді қабылдауының психологиялық ерекшеліктерін анықтау және көрнекі жайлы сәулеттік орта дизайнын құру үшін ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Адамның түсті қабылдаудың психологиялық ерекшеліктері. Ғимараттың жеке қасбетінің түстік гаммасы мен адамның түсті табиғи қабылдауы арасында тікелей байланыс бар. Түс адамның психоэмоционалдық жағдайына әсер етеді. Мысалы, сұр түс басым монотонды, бір типті салынған ғимараттар мен қоршаулар шиеленісуді және психологиялық жайсыздықты жасай отырып, адам тарапынан жағымсыз қабылданады [1].

Жобалау іс-әрекеті түстердің негізгі қасиеттері туралы білімнің қажеттілігін және тұтануға қатысты негізгі терминдерді түсінуді көздейді. Түстердің негізгі қасиеттері-жарықтық, түстік тон, қанықтық. Бұл қасиеттер жобалаушылармен негізгі және фондық элементтерді бөлуге, белгілі бір фрагменттерді жақындату немесе алыстатуға, пішін мен т. б. визуалды түрде деформациялау үшін пайдаланылады. Демек, түс кеңістікті ұйымдастырудың

құралы болып табылады. Оның нысанға әсер ету мүмкіндігі туралы білім гармониялық үйлесімді іздеу үшін қолайлы жағдай жасайды.

Сәулеттік ортаның түстік шешімі мен табиғи қабылдау арасында тәуелділік бар. Түс адамға ерекше әсер етеді. Ол тәбетке, жұмыс қабілетіне, көңіл күйге, қан қысымына және т.б. әсер етеді. Қабылдау құбылысын зерттеу нәтижелері 80% түстер мен жарықтың жүйке жүйесі арқылы және тек 20% көру қабілеті арқылы қабылданатынын көрсетті. Сондықтан дизайнерлер мен сәулетшілерге бұл қасиеттерді ескеру өте маңызды мәселе.

Сұрақтың психологиялық аспектісі түрлі-түсті ассоциацияларда көрінеді, оларды ғалымдар физикалық топтарға (салмақтық, температуралық, акустикалық, кеңістіктік), эмоциялық (оң, теріс, бейтараптық) жіктейді. А.В. Ефимов әрбір мәдениеттің тарихи-мәдени ортасында көрініс табуы тиімді көрінетін түс-символдар жүйесі бар деп санайды.

Эмоциялық, символдық мәндерден басқа түстің функционалдық маңызы бар, атап айтқанда, ол ақпараттық жүктемеге ие. Түстің көмегімен конструктивтік-технологиялық, фактуралық-пластикалық қасиеттері, сондай-ақ нысанды пайдалану тәсілдері туралы мәліметтер беріледі. Түспен функционалды маңызды элементтер мен бөлшектер, мысалы, ғимараттардағы есік және терезе ойықтарын ерекшелеп көрсетеді. Әр түрлі нысандарды жобалауда басты қызметті орындайтын элементтер түс екпінімен ерекшеленеді, олар тактильді контактіге (түймелер, иінтіректер, тұтқалар және т. б.) жібереді.

Түс композициялық құрал болып табылады. Оның көмегімен тұтас бейнені құруға, сондай-ақ сәулеттік орта дизайны элементтеріне диссонанс енгізуге болады. Белгілі бір нысанға, тарихи аймақтық және сәулет кеңістігіне тән түстер паспорты қаланың жекелеген аймақтары үшін маңызды факторлар: тарихи, өңірлік, ұлттық, ландшафттың түрлі-түсті климаты ерекшеленетін ортаның өзіндік ерекшелігін айқындайды [2].

Дәстүрлі көріністерге орай белгілі бір түсті палитралар символдардың рөлін атқаратынын ұмытпауымыз қажет. Осы Ережелерге сәйкес, берілген тақырып бойынша теориялық білім түстерді қоршаған ортаның сипатты бейнесін қалыптастыру құралы ретінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Әртүрлі тарихи дәуірлер үшін көбінесе қолданылған белгілі бір түсті комбинациялар бар. Орта ғасырлық Еуропаның ғимараттары 1-суретте көрсетілгендей табиғи тастың сұр реңктері болып табылатыны белгілі.

Сурет 1 – Бодиам қамалы, Англия

Барокко дәуірінің сәулетінде кеңістіктік иллюзия жасаған түстердің қарама-қарсы үйлесімдері қолданылды. XIX ғасырда классицизм, керісінше, ұстамды колоритпен, түстердің нюанстық комбинацияларын пайдаланумен сипатталады. Рококо стилі сәулетте жиі ашық көк түспен алтын жалатылған комбинациясы арқылы өзін көрсетеді.

Модерн колористикасы қызыл-сары және көк-жасыл гамманың күрделі реңктері негізінде құрылған. Модернизм үшін фактураның басым болуы және бетонның түсі тән.

Постмодернизм тарихи формалар мен қазіргі заманғы үлгілердің үйлесімі арқылы сәулеттің келбетсіздігін жеңу әрекеттерін көрсетеді, бұл кейде парадоксалды және күтпеген түсті шешімдерге әкеледі.

Демек, тарихи кезеңдердің өзгеруімен байланысты түсті тұжырымдамалар да өзгерді. Сәулет ортасының полихромиясы мәдениет деңгейінің, ұлттық ерекшеліктің, қала бейнесін дамытудың серпіні мен тұрақтылығының көрінісі болып табылады.

XIX ғасырға дейін еуропалық қалалар баяу дамыды. Түрлі-түсті концепцияларды үлкен дәрежеде көтеруде жергілікті материалдар маңызды рөл атқарды. Сол кезеңнің әртүрлі формаларына қарамастан, стильдердің кезектесуі, гармонияны іздеу қолда бар шикізаттарды қолдану арқылы болды. Жер пигменттері (минералдар, күйіктер және т.б.) қасбеттерді сылақтау үшін салыстырмалы арзан болды. Тек қана бай адамдар терезелер үшін импорттық бояғыштарды қолдана алатын болған. Яғни, қаладағы түс тарих аспектілерінің бірі болып табылады [3].

Қала кеңістігінің колористикасы табиғатқа қарама-қарсы қою арқылы жиі көрінеді. Италия, Түркия, Болгария сияқты Жерорта теңізі елдерінің сәулетінде, 2-суретте көрсетілгендей әдетте тұрғын үй құрылысында терракотты шатыр мен қасбеттің ақ қабырғаларының үйлесімі пайдаланылады.

Сурет 2 – Кастамону, Түрция

Ашық қабырғалар мен қанық қызғылт шатыр түсі табиғи ландшафтпен қарама-қайшылық туғызуда. Бір нысанды қабылдау табиғи немесе жасанды жарықпен жарықтандырылуына байланысты әр түрлі болады. Жоғарыда көрсетілген тұжырымдамалар оларды жобалық қызметте тәжірибелік мақсаттар үшін табысты қолдану қажеттілігіне итермелейді. Қаланың түстік ортасын қалыптастыруда маңызды рөл материалдарға беріледі. Сәндік сылақтар немесе пластикпен, тастармен, кірпішпен, керамикалық тақтайшамен қаптау сәулет ортасына ерекше стиль береді. Материалдар, орындау техникасы және түс үйлесімдерін таңдауға қойылған тапсырманың эстетикалық құрамдас бөлігі үлкен дәрежеде байланысты, түстен басқа, фактура (тегіс, бедерлі), жылтыр немесе күңгірт, беттің табиғи немесе жасанды суреті сияқты қасиеттер ескеріледі.

Дұрыс таңдалмаған түсфактуралық шешім қала ортасының жалпы бейнесін оңай бұзуы мүмкін. Тарихи-көркем мұра нысандарының шынайылығы үшін олар жататын кезеңге сәйкес жаңарту қажет, атап айтқанда, XX ғасырға дейін салынған барлық ғимараттарды тым жарқын бояулардан аулақ ұстау керек. Әйтпесе, сабақтастық идеясын сақтамай бастапқы түспен безендіруді ауыстыру кезінде жасалған жаңа сурет дисгармония әсерін тудыруы мүмкін. Сондықтан тарихи ғимараттарды жөндеу және қайта жаңарту үшін табиғи шикізат бөлшектерін жасанды жолмен емес, дәстүрлі материалдарды пайдаланған жөн. Жаңа

құрылысқа келер болсақ, мұндай шарт жоқ. Жаңа материалдар мен технологияларды қолдану көбінесе экономикалық және функционалдық тұрғыдан ақталған. Сонымен қатар, сәндік қасиеттер формалардың және түстердің, фактуралық әртүрліліктің, жасанды аналогтардың өзгеруінен дәстүрлі шешімдерге қарағанда үлкен болуы мүмкін [4].

Жаңа кезеңде батыл түсті шешімдер пайда болуда. Техникалық прогресс факторы түсті іздеуге әсер ететін жаңа технологиялық тәсілдерді ұсынады. XX-XXI ғасырларда 3-суретте көрсетілгендей темір бетон, пластмасса, шыны пластик, хромдалған болат және басқа да тот баспайтын металдар сияқты материалдар сәулет ортасын түбегейлі өзгерте бастады. Металлопластикалық терезелер мен есіктер, мембраналық жабындар, айналы және мөлдір витриналар кеңінен қолданылады. Жаңа материалдарда жобалаушыларға өз көрінісіне сәйкес кеңістікті көбірек өзгертуге мүмкіндік берген басқа да сипаттамалар пайда болды. Мөлдірліктің, айнаның, рефлексивтіліктің және т.б. декоративтік әсерлері түс үйлесімділігінің құралдары болып табылады. Технологиялық жаңалықтар дизайнерлер мен сәулетшілерге күрделі композициялар жасауға мүмкіндік береді, эксперимент үшін кеңістік қалыптастырады.

Сурет 3 – Лондон Сити Холл, Англия

Түстерді қабылдауға сәйкес түрлі жағдайлар да әсер етеді. Біріншіден, ортадағы түс төрт масштабтың аспектісінде қарастырылады: қала немесе аудан, көше немесе алаң, жеке үй, және бөлшектер. Екіншіден, қабылдаудың түрлік аспектілерін атап өткен жөн: бүйірдің түрі, фронттан, жоғарыдан, төменнен. Үшіншіден, табиғи және жасанды жарықтандырудың болуы, сондай-ақ қоршаған нысандардан түсетін көлеңке түсті көрудің түрлі нұсқаларын тудырады. Жобалау кезінде ілеспе шарттарды ескеру қажет, өйткені олар өзі қалай көрінгеніне қарағанда, ортада таңдалған түстен алған әсерді айтарлықтай өзгерте алады. Сәулеттік орта үшін ең көп таралған екі кеңістік - бұл көшелер мен алаңдар. Түс гаммасы олардың дизайнына барынша әсер етеді. Жарық және нюанстық түстермен көше жазықтығының бүтіндігін көрсетуге болады. Тиісті стратегиялық нұсқа нақты қажеттіліктерге сәйкес таңдалады, мысалы, көлік тораптарының бағыттарын, олардың қиылыстарын көрсету үшін немесе фондық сәулет арасында тарихи ескерткіштерді бөлу үшін [5].

Қорыта келе айтарымыз, осы тақырыпты қарастыру сәулеттік ортаның түстік шешімі бойынша мәселелерді, даму перспективаларын және ұсыныстарды қалыптастыру үшін қазіргі уақытта өзекті болып табылады. Қандай да бір түстерді қолдану тәжірибесі аумақты функционалдық аймақтаудан және орта нысандарының мақсатына қатысты болуы тиіс. Тарихи орталықта негізгі доминант пен акценттердің түсті мәнерлілігін сақтау және

нюанстық түсті үйлесімдер арқылы сәулет ортасының тиісті бейтарап фонын қалыптастыру орынды. Колористикалық жобалау процесінде сабақтастық идеясын ескеру маңызды. Қалалық ортаның дизайнында түрлі түсті шешімдер қызықты көрініс жасау үшін әр түрлі болуы керек. Ежелгі қалалар мен ірі мегаполистерде көп орталықты құрылым болуы мүмкін, мысалы, тарихи, іскерлік, қоғамдық орталық және т.б. Сол кезде қала аудандарының түстік гаммасы өзіне тән орталықтардың символикалық бағытына жақсы сәйкес келетін тәсілдер негізінде құрылады.

Ғасырлар бойы қалалық ортаның түстік гаммасы эволюциялық өзгерістерді бастан кешірді. Осыған сәйкес, түс тарих аспектілерінің бірі болып табылады. Қалалық ортаны заманауи жобалау үшін тарихи құрылыстың түстік палитрасының қала ортасының жаңа элементтерімен бірге тым қарама-қарсы үйлесімі проблемасының күрделенуі тән. Болашақта жаңа материалдар мен технологияларды қолдану түстік тұжырымдамаларды өзгертеді және сәулеттік ортаның жаңа сапаларының пайда болуына ықпал ететіні күмән туғызбайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сироткина И. В. Работаем ярко: цветные продавцы, цветные покупатели [Электронный ресурс] / И. В. Сироткина - Режим доступа: <https://www.litres.ru/irina-sirotkina/rabotaem-yarko-cvetnyye-prodavcy-cvetnyye-pokupateli/> (дата обращения 15.03.2019).
2. Дурняк Б., Батюк А. Разработка и дизайн рекламных изданий: учебное пособие. Львов: Украинская академия книгопечатания, 2006. -С. 13.
3. Агостон Ж. Теория цвета и её применение в искусстве и дизайне. М.: Мир, 1982. -С. 16.
4. Михайлов С., Кулеева Л. Основы дизайна: учебник для специальности «Дизайн архитектурной среды». Казань: Новое знание, 1999. -С. 205-206.
5. Кайдановская А. Архитектурное цветоведение: конспект лекций для студентов института архитектуры. Львов: Национального университета «Львовская Политехника», 2010. -С. 44-47.